

บทที่ 3

ปมปัญหาเรื่องร่างกายและเพศในบริบทสังคมไทย

งานวิจัยชิ้นนี้เกิดขึ้นจากการตั้งคำถามกับลักษณะและกิริยาท่าทางของตัวพระในวรรณคดีไทยที่มีภรรยา อ่อนแอ่น ต่างจากแบบฉบับของพระเอกนิยายไทยซึ่งมักมีรูปร่างสูง (กว่านางเอก) แข็งแกร่ง เข้มแข็ง สามารถเป็นผู้นำได้ รวมถึงมีคุณสมบัติเด่น เช่น มีฐานะ อำนาจ ความสามารถ หรือ สติปัญญา ที่สามารถเอาตัวรอดและช่วยเหลือนางเอกหรือตัวละครอื่นให้พ้นภัยได้ ตัวอย่างเช่น หากนางเอกถูกลักพาตัวไป หรือตกอยู่ท่ามกลางปัญหา ผู้ที่เข้าไปช่วยเหลือนางเอกให้พ้นภัยหรือแก้ไขปัญหาคือพระเอก ขณะที่พระเอกในวรรณคดีไทยจะถูกนำเสนอภาพในลักษณะที่แตกต่างออกไป พระอภัยมณีถูกบรรยายไว้ว่า “ทั้งทรวดทรงองค์เอกก็อ่อนแอ่น เป็นหนุ่มแน่นน่าชมประสมสอง” (สุนทรภู่, 2529, น.10) หรือเมื่อพระอภัยมณีและศรีสุวรรณออกจากเมืองเพื่อเดินทางไปศึกษา ก็บรรยายการเดินทางของทั้งสองไว้ว่า

พระพี่เก็บกาหลงส่งให้น้อง	เดินประคองเคียงกันด้วยหรรษา
พระน้องเก็บมะลูให้พี่ยา	ทั้งสองราเดินดมแล้วชมเชย

(สุนทรภู่, 2529, น. 2)

ลักษณะของพระเอกที่ทรงโฉม งามดงาม อ่อนแอ่น รวมถึงกิริยาอย่างเด็ดดอกไม้ให้กันนั้น หากใช้มุมมองที่ว่าพระเอกควรจะเป็นผู้ชายที่เข้มแข็ง เป็นผู้นำแล้ว พระอภัยมณีข้างเป็นชายที่ไม่สมชายเสียเลย แต่ตามท้องเรื่องแล้ว พระอภัยมณีถือเป็นชายที่ “พึงปรารถนา” คือเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ทั้งยังเป็นผู้ชายที่ทรงเสน่ห์อย่างยิ่ง แม้พระอภัยมณีและศรีสุวรรณจะถูกพระบิดาขับไล่ออกจากเมือง แต่ทั้งสองก็รับชนะในศึกสงคราม ได้ปกครองเมืองและอภิเษกกับนางกษัตริย์จนสร้างอาณาจักรเป็นเครือข่ายทางการเมืองใหญ่โต อีกทั้งรูปโฉมของพระอภัยมณีก็เป็นที่ต้องตาของผู้หญิง นางยักษ์ตามเสียงปี่มา แค่นี้ก็เห็นพระอภัยมณีก็หลงรักทันที จึงลักพาตัวไปที่ถ้าของตน นางกษัตริย์อื่น ๆ ไม่ว่าจะนางสุวรรณมาลีและนางละเวง เมื่อได้เห็นพระอภัยมณีก็หลงรักโดยง่าย จะเห็นว่าพระอภัยมณีมิได้อ่อนด้อยในเรื่องของความเป็นชายเลย ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นชายที่เหนือชายด้วยซ้ำ ดังนั้นข้อสังเกตที่ว่าพระอภัยมณีอ่อนแอ่นเหมือนผู้หญิงนั้นจึงเกิดจากการเอากรอบคิดเรื่องเพศสถานะและเพศวิถีในปัจจุบันไปประเมินค่าความเป็นชายที่อยู่ในบริบทของอดีต และถึงแม้พระอภัยมณีจะเป็นตัวเอกที่เป็นศิลปิน ซึ่งนับว่าหาได้ยากในวรรณคดีไทย แต่พระอภัยมณีก็ยิ่งถูกสร้างให้มีลักษณะของตัวพระตามขนบของวรรณคดีไทยไม่ต่างจากตัวพระ

อื่นๆ อยู่ดี ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ความเป็นชายในยุคที่เรื่องพระอภัยมณีถูกผลิตขึ้นน่าจะแตกต่างจากความเป็นชายในยุคปัจจุบัน และสังคมไทยในช่วงต้นรัตนโกสินทร์น่าจะมีเพศสถานะและเพศวิถีที่แตกต่างออกไปจากปัจจุบัน และเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างที่ชัดเจนขึ้น จึงควรพิจารณาความเป็นชายความเป็นหญิงในยุคปัจจุบัน ก่อนที่จะไปวิเคราะห์ความเป็นชายความเป็นหญิงในพระอภัยมณี

เพศสถานะในสังคมไทยปัจจุบัน: ร่างกายเป็นผู้ชี้ชะตา

ภาพลักษณ์ของความเป็นชายในปัจจุบัน ภายใต้ระบบปิตาธิปไตยที่เพศชายมีโอกาสดำรงประโยชน์มากกว่าเพศหญิง ความเป็นชายย่อมถูกอธิบายด้วยลักษณะที่เหนือกว่า เพศชายควรจะมีความเป็นผู้นำ สะท้อนออกมาทางทัศนคติที่ว่าผู้ชายที่ดีคือผู้ชายที่ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน สามารถดูแลผู้ที่อ่อนแอกว่าได้ จากงานวิจัยของ วุฒิชัย กฤษณะประกรกิจ (2549) ซึ่งวิเคราะห์ลักษณะบุคคลของผู้เป็นแบบปกนิตยสาร GM ในช่วงปี 2528-2548 พบว่า ลักษณะของความเป็นชายมีความเปลี่ยนแปลงไปในช่วงระยะ 20 ปี กล่าวคือ จากต้นแบบของความเป็นชายที่ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน มีการศึกษาสูง ฐานะดี มีความอ่อนโยน เป็นห่วงเป็นใยเด็กและผู้หญิง หรือที่เรียกว่าผู้ชายแบบ New Male ค่อยๆ ลดความสำคัญลงมาตั้งแต่ พ.ศ.2536 เป็นต้นมา ความเป็นชายแบบ New Lad หรือความเป็นชายหนุ่ม สนุกสนานร่าเริง ชอบทำกิจกรรมทำหายและเสี่ยงอันตราย เริ่มมีบทบาทสูงขึ้นตั้งแต่ปีพ.ศ.2540 เป็นต้นมา ส่วนความเป็นชายแบบ Metrosexual หรือความเป็นชายที่มีวิถีชีวิตและการบริโภคบางอย่างที่คล้ายผู้หญิงและเกย์ แต่ไม่ใช่เกย์ เช่นการพิถีพิถันดูแลตัวเอง แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าแฟชั่นและใช้เครื่องสำอางนั้น เพิ่งปรากฏในปีพ.ศ.2544 อย่างเด่นชัด แต่อย่างไรก็ตามผู้ชายแบบ Metrosexual ที่ขึ้นปกจำกัดแค่การดูแลรักษาสุขภาพตัวเอง ช่วยภรรยาเลี้ยงลูกและดูแลบ้าน ยังไม่มีการแสดงตนว่าใช้เครื่องสำอางหรือยอมรับว่าตนเองเกย์ จะเห็นว่าความเป็นชายที่ถูกนำเสนอให้เป็นตัวแทนของผู้ชายผ่านปกนิตยสารผู้ชายชั้นนำของเมืองไทย แม้จะเปลี่ยนแปลงในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา แต่ภาพลักษณ์ของความเป็นชายที่ต้องเป็นรักต่างเพศ เป็นผู้นำ และเป็นผู้ปกป้องดูแลเด็กและผู้หญิง ยังคงอยู่ ด้จากผู้ชายแบบ New Male ที่เน้นการประสบความสำเร็จในอาชีพการงาน และเป็นห่วงเป็นใยผู้ที่อ่อนแอกว่า หรือผู้ชายแบบ New Lad ที่ชอบทำกิจกรรมทำหาย ซึ่งสื่อถึงความเป็นชายที่เข้มแข็ง กล้าหาญ สามารถดูแลผู้ที่อ่อนแอกว่าได้เช่นกัน ถึงแม้ว่าในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมา กระแสความเป็นชายแบบ Metrosexual จะเริ่มมีบทบาทสำคัญ แต่จากผลการวิเคราะห์ของ

วุฒิชัยทำให้เห็นว่า ลักษณะของผู้ชายแบบนี้จำกัดอยู่แค่ผู้ชายที่พิถีพิถันในการดูแลตัวเอง ไม่ถึงขั้นใช้เครื่องสำอางหรือแสดงตัวว่าเป็นเกย์ ทั้งยังเป็นกระแสที่ขึ้นลง ไม่ถือเป็นกระแสนิยมอย่างเต็มตัวเท่าไรนัก ดังนั้น ความเป็นชายในบริบทสังคมไทยในปัจจุบัน จึงยังคงเป็นชายที่ต้องเป็นผู้นำปกป้องดูแลผู้หญิง ซึ่งมักสะท้อนออกมาทางความคาดหวังว่าเพศชายจะมีร่างกายที่แข็งแรง (กว่าผู้หญิง) ดังที่หนังสือ แนวทางของความเป็นสุขภาพบุรุษ ซึ่งเขียนโดย วัลยา ภาภิญญ (2539, น.21) แนะนำผู้ชายไว้ว่า "การจะดำรงตนให้เป็นคนหนุ่มที่มีเสน่ห์เพียงพร้อม เป็นที่กล่าวขวัญของเพื่อนฝูงนั้นอยู่ที่กิจกรรมยามท รวมทั้งการรู้จักเข้าสังคม เป็นคนเข้าไหนเข้าได้ ผึ่งผายสมชายชาตรี มีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง มีความมั่นใจกล้าพูด กล้าแสดงตน" ลักษณะของผู้ชายที่ว่าคือลักษณะของผู้ชายที่เป็นผู้นำ ถึงแม้ร่างกายจะไม่ต้องกำยำแข็งแรง แต่ก็ต้อง "ผึ่งผายสมชายชาตรี" เพราะร่างกายแบบนี้สื่อถึงความแข็งแรงสามารถปกป้องดูแลผู้หญิงและเด็กได้ นอกจากนี้วัลยายังได้ให้ความหมายของผู้ชายที่สมบูรณ์ไว้ว่า

ดังนั้นการสร้างผู้ชายคนหนึ่งให้เป็นผู้ชายที่สมบูรณ์นั้น หมายถึงเป็นผู้ชายที่มีการศึกษา เป็นสุขภาพบุรุษ เป็นผู้มีอัธยาศัยใจคอที่ดี เป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบสูง เป็นผู้ที่มีความเมตตากรุณา โอบอ้อมอารีมีศีลธรรมในการครองชีวิต รักและให้เกียรติกับภรรยา ให้ความรักเอาใจใส่ดูแลลูก เมื่อผู้ชายคนหนึ่งได้รับการอบรมจนได้เป็นผู้ชายที่น่าเลื่อมใสศรัทธา นั้นย่อมนำมาด้วยความว่า เราได้สร้างให้ครอบครัวที่มีพ่อบ้านเป็นผู้นำที่ดี มีหลักฐานมั่นคง ยิ่งขึ้น เพราะผู้ชายคนหนึ่งจะเป็นลูกชายที่ดีสามีที่น่ารัก เป็นพ่อที่ดีของลูก และเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง นี่แหละ คุณค่าของผู้ชาย (วัลยา ภาภิญญ, 2539, น.14)

หนังสือที่หน้าปกโปรยหน้าว่า "คู่มือ คู่กาย (ใจ) สุขภาพบุรุษไทยยุคใหม่" เล่มนี้เขียนขึ้นในปี พ.ศ.2539 ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของวุฒิชัย ที่ว่าในช่วงก่อนปี 2540 ผู้ชายแบบ New Male และ New Lad ยังคงเป็นต้นแบบของความเป็นชายอยู่ ถึงแม้กระแส Metrosexual จะเริ่มแรงขึ้น แต่ก็ยังไม่ถือเป็นกระแสหลัก ความเป็นชายกระแสหลักยังคงเป็นผู้ชายแบบ New Male และ New Lad อยู่เช่นเดิม เห็นได้จากปกนิตยสารผู้ชาย หรือโฆษณาสินค้าต่างๆ ที่ยังคงนิยมใช้นายแบบรูปร่างกำยำ ล่ำสัน เสียส่วนใหญ่ จะเห็นว่าความเป็นชายกระแสหลักตั้งอยู่บนพื้นฐานมุมมองร่างกายที่เปลี่ยนไปเป็นแบบตะวันตก ร่างกายไม่ได้เป็นพื้นที่สำหรับสะท้อนคุณงามความดีจากภายในอีกต่อไป แต่ร่างกายกลายเป็นโครงการที่สามารถเปลี่ยนแปลงและทำให้ดีขึ้นได้

ในงานวิเคราะห์วรรณกรรมในช่วงทศวรรษ 2530 ของเสนาะ เจริญพร (2548, น.110-157) แม้จะเน้นวิเคราะห์ภาพเสนอของผู้หญิงในงานวรรณกรรมไทยยุคทอง

แต่ขณะเดียวกันงานของเสนาะยังให้ภาพของความเป็นชายภายใต้ระบอบปิตาธิปไตยอีกด้วยด้วยการวิเคราะห์ตัวละครหญิงในบทบาทของเจ้าแม่ในวงการนักเลง ตัวละครหญิงเกือบทุกตัวจะต้องเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของตัวเองเพื่อเข้าสู่พื้นที่พิเศษที่ถือเป็นพื้นที่ของผู้ชายนี้ และอัตลักษณ์ที่ตัวละครหญิงเหล่านี้สวมคือความเป็นชายที่ถือเป็นแบบฉบับ (เจ้าพ่อ ผู้ทรงอิทธิพล) เช่นตัวละครแม่ผาดที่มีคุณสมบัติของ “นักเลงในอุดมคติ” ครอบถ้วน นั่นคือมีร่างกายแข็งแรง กำยำ มีจิตใจกว้างขวาง ฉะฉาน และกล้าหาญ ซึ่งเสนาะวิเคราะห์ว่าตัวละครแม่ผาดนี้มีเพียงเพศสถานะของเธอเท่านั้นที่สกัดกั้นมิให้เธอผงาดขึ้นมาเป็นผู้มีอิทธิพลในวงการนักเลงได้ การวิเคราะห์ตัวละครหญิงในเรื่องหงส์เหนือมังกร ที่ต้องเผชิญกับความแปลกแยกทางตัวตนเมื่อขึ้นรับตำแหน่งเจ้าแม่ต้องละทิ้งการใส่ใจในความสวยงามและยึดถือหน้าที่การงานเป็นสำคัญ หรือการที่ตัวละครเอกในนิยายเรื่องนายเอกหญิงที่ปฏิเสธการแต่งหน้าทำผมก่อนออกรายการถ่ายทอดสด ก็สื่อให้เห็นว่าตัวเอกหญิงกำลังก้าวข้ามจากหลักปฏิบัติที่ผู้หญิงส่วนใหญ่ยึดถือคือ รูปโฉม มาสู่กฎเกณฑ์ที่เชื่อว่าผู้ชายยึดมั่นคือ ความสามารถ แทน ซึ่งเสนาะเสนอว่าท้ายที่สุดแล้วตัวละครหญิงที่สามารถก้าวข้ามขีดความสามารถที่มีบทบาทในพื้นที่ของผู้ชายเหล่านี้ต้องจบลงด้วยการล่าถอยตัวเองออกจากพื้นที่เพราะขีดจำกัดเรื่อง “ธรรมชาติของความเป็นหญิง” เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจอันแยบยลของปิตาธิปไตย ด้วยเหตุนี้ ภายใต้ระบบผู้ชายเป็นใหญ่ ความเป็นชายที่ถูกให้ค่าซึ่งสะท้อนออกมาผ่านการวิเคราะห์ภาพเสนอของผู้หญิงผ่านวรรณกรรมไทยยุคฟองสบู่ คือ ความเป็นชายที่เป็นผู้นำ กล้าหาญ ฉะฉาน กล้าตัดสินใจ ในประเด็นเรื่องร่างกาย เสนาะชี้ให้เห็นว่าร่างกายเป็นพื้นที่ที่สังคมฉายคติความเชื่อ ค่านิยม ความคาดหวังต่างๆ นานาลงไป ร่างกายของผู้หญิงถูกผูกโยงเข้ากับอุดมการณ์ทางเพศสถานะในลักษณะที่แตกต่างจากร่างกายของผู้ชาย ในแง่ที่คติแบบปิตาธิปไตยจะเน้นย้ำถึงศักยภาพในการเป็นวัตถุทางเพศของร่างกายดังกล่าว (เสนาะ เจริญพร, 2548, น.214) ซึ่งในแง่นี้แล้วขณะที่ร่างกายของผู้หญิงถูกผูกโยงเข้ากับการเป็นวัตถุทางเพศหรือผู้ถูกกระทำ ร่างกายของผู้ชายจึงถูกผูกโยงเข้ากับคุณลักษณะของการเป็นผู้กระทำ เพื่อสอดคล้องกับคติแบบปิตาธิปไตยที่ปรากฏ ร่างกายของผู้ชายภายใต้ระบอบชายเป็นใหญ่ จึงเป็นร่างกายที่ถูกผูกโยงเข้ากับการเป็นผู้กระทำ โดยสื่อผ่านร่างกายที่แข็งแรง กำยำ เช่นที่การจัดวางให้แม่ผาดในเรื่องเจ้าพ่อ-เจ้าเมืองให้มีร่างกายแข็งแรงกำยำ เช่นเดียวกับผู้ชายเพื่อสะท้อนให้เห็นคุณลักษณะที่เหมาะสม (ซึ่งส่วนใหญ่เป็นของผู้ชาย) ในการเป็นนักเลงของแม่ผาด

งานของเสนาะชี้ให้เห็นว่า งานวรรณกรรมยุคฟองสบู่ที่ถือเป็นยุคของผู้หญิงก้าวหน้าเอาเข้าจริงๆ แล้วยังเป็นภาพเสนอของความเป็นชายและความเป็นหญิงภายใต้

ระบบปีตาธิปไตยที่ผู้หญิงตกอยู่ระหว่างแรงจุดสองขั้ว กล่าวคือการเป็นผู้หญิงก้าวหน้ากับบทบาทเมียและแม่ที่ดี ซึ่งดูเหมือนว่าฝ่ายหลังจะมีพลังมากกว่าที่จะดึงให้ผู้หญิงหวนคืนกลับมาสู่พื้นที่เดิมของตน ซึ่งก็คือพื้นที่ภายในครัวเรือน เพื่อให้ผู้ชายได้ยึดครองพื้นที่และบทบาทของผู้กระทำภายใต้ระบอบปีตาธิปไตยต่อไป ความเป็นชายเป็นหญิงในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาถูกรองรับด้วยตรรกะทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ ผู้ชายมีร่างกายที่แข็งแรง ก้ำยักกว่า จึงสมควรเป็นผู้นำ และเป็นฝ่ายปกป้องดูแลผู้หญิง บทบาทของผู้ชายคือพื้นที่ภายนอกบ้าน ส่วนผู้หญิงมีร่างกายที่อ่อนแอ บอบบางกว่า ควรได้รับการปกป้องดูแลจากเพศชาย พื้นที่ของผู้หญิงคือพื้นที่ภายในบ้าน ร่างกายของผู้หญิงจึงถูกเชื่อมโยงเข้ากับสถานะการเป็นวัตถุทางเพศและผู้ถูกกระทำ ผู้ที่แตกต่างไปจากความเป็นชาย/ความเป็นหญิงแบบนี้ถือว่าเป็นเบี่ยงเบนหรือผิดปกติ ซึ่งเราปฏิเสธไม่ได้ว่าแนวคิดชั่วคราวข้ามชาย/หญิง ภายใต้ระบบปีตาธิปไตยแบบนี้ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ซึ่งในตะวันตกเองก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างเข้มข้น เช่น แนวคิดของบัทเลอร์ที่แยกพิจารณาเพศกายภาพ เพศสถานะ และเพศวิถีออกจากกัน เนื่องจากทั้งสามส่วนถูกสร้างขึ้นจากสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม ถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกันภายใต้ระบบคิดหรืออุดมการณ์หนึ่งๆ บัทเลอร์เชื่อว่า ระบบปีตาธิปไตยเป็นไปเพื่ออุดมการณ์ที่เรียกว่า รักต่างเพศภาคบังคับ กล่าวคือทั้งเพศกายภาพและเพศสถานะจะต้องมีเพียงชายกับหญิงเท่านั้น และทุกคนต้องมีเพศกายภาพกับเพศสถานะตรงกันโดยเราถูกทำให้เชื่อว่าเพศกายภาพ เพศสถานะและเพศวิถีแบบนี้เป็นกระบวนการที่เป็นธรรมชาติ และแม้เพศสถานะและเพศวิถีจะเป็นส่วนของวัฒนธรรมความเชื่อ แต่ก็ถูกให้เหตุผลว่าเป็นสิ่งที่มีรากฐานมาจากเพศกายภาพซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติแท้ๆ แต่ความจริงแล้วระบบคิดเรื่องเพศนี้มีได้เป็นวิทยาศาสตร์ดังที่กล่าวอ้าง

เดิมทีประเด็นเรื่องอัตลักษณ์ทางเพศมักถูกเหมารวมว่าล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของธรรมชาติ แต่นักสตรีนิยมในทศวรรษ 1960 ริเริ่มเสนอให้แบ่งออกเป็นเรื่องของเพศทางกายภาพกับเพศสถานะ เพื่อปฏิเสธแนวคิดที่เอาชีววิทยามาเป็นตัวตัดสินเพศและเพื่อวิเคราะห์ประเด็นทางเพศอย่างมีมิติมากขึ้นโดยแยกการสร้างความเป็นชายเป็นหญิงออกจากการแบ่งเพศทางชีววิทยา กล่าวอย่างคร่าวๆ คือเพศทางกายภาพเป็นเพศที่แบ่งโดยอวัยวะเพศ มีเพศผู้เพศเมีย แต่เพศสถานะคือความเป็นชายความเป็นหญิงที่บุคคลหนึ่งๆ ควรจะเป็น เพศสถานะเป็นสิ่งที่สร้างทางสังคม ที่เกิดจากสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม (Schiebinger, 2000, p. 2) หากแบ่งแยกประเด็นในการวิเคราะห์หรือติดตามที่นักสตรีนิยมเสนอแล้ว จะเห็นว่าการแบ่งเพศในปัจจุบันอิงอยู่กับเพศกายภาพมากกว่าเพศสถานะ ทั้งๆ ที่เพศสถานะมีบทบาทสำคัญในการกำหนดเพศของบุคคล เรากลับยอมรับกันโดยไม่มีข้อกังขาว่าผู้ชายคือคนที่มีอวัยวะเพศชาย

ผู้หญิงคือคนที่มีอวัยวะเพศหญิง ทุกคนต้องปฏิบัติตนตามลักษณะที่ถูกกำหนดให้เป็นเพศนั้นๆ หากไม่ปฏิบัติตามหรือทำตนผิดแผกไป ก็มักถูกมองว่าเป็นพวก “ผิดปกติ”

แนวคิดเรื่องเพศในสังคมไทยปัจจุบันวางอยู่บนฐานความเชื่อที่ว่าร่างกายคือตัวบ่งชี้เพศของบุคคล หากมีร่างกายเป็นชายก็ต้องมีเพศสถานะเป็นชาย และปรารถนาในเพศตรงข้ามคือเพศหญิง ในทางกลับกัน หากมีร่างกายเป็นหญิงก็ต้องมีเพศสถานะเป็นหญิงและปรารถนาเพศชาย บรรทัดฐานทางเพศนี้ดำรงอยู่ในสังคมไทยและถูกทำให้เชื่อว่าเป็นเรื่องธรรมชาติอย่างไม่มีข้อกังขา ทำให้บุคคลที่แตกต่างไปจากบรรทัดฐานนี้ถูกจัดเป็นบุคคล “เบี่ยงเบน” หรือเพศที่สามซึ่งเป็นกลุ่มที่ถือว่า “ผิดปกติ” เนื่องจากแตกต่างจากบรรทัดฐานทางเพศที่ยึดถือกันถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวอ้างอยู่บ่อยๆ ว่าสังคมไทยปัจจุบันยอมรับเพศที่สามมากขึ้น แต่เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าความเชื่อเรื่องเพศที่กล่าวมานั้นยังเป็นบรรทัดฐานหลักของสังคมไทยอยู่ และเพศที่ถือว่า “เป็นธรรมชาติ” นั้นมีเพียงแต่เพศชายและเพศหญิงเท่านั้น

นอกจากนี้ คงปฏิเสธไม่ได้อีกเช่นกันที่เราได้รับอิทธิพลการแบ่งเพศเป็นคู่ตรงข้ามโดยใช้ร่างกายเป็นตัวบ่งชี้มาจากตะวันตก ซึ่งทฤษฎีจิตวิเคราะห์อันลือลั่นของ Sigmund Freud ก็มีรากฐานอยู่บนแนวคิดนี้เช่นกัน ดังคำประกาศของ Freud ที่ว่า “Anatomy is Destiny.” ตามคำอธิบายทฤษฎีพัฒนาการทางเพศในระยะองค์เพศ (phallic stage) ของ Freud สะท้อนความสอดคล้องตายตัวของเพศทางร่างกาย เพศสถานะ และเพศวิถีแบบที่กล่าวไว้ในตอนต้นได้เป็นอย่างดี Freud อธิบายว่า ก่อนถึง “ระยะองค์เพศ” เด็กชายจะมีความรู้สึกรักใคร่มารดาโดยทำตัว “ถ่ายแบบ” ของพ่อมา เมื่อพลังทางเพศมีระดับสูงขึ้น ความรักต่อแม่ได้กลายเป็น “ความรักร่วมสายเลือด” (Incestuous Love) ผลคือเขาจะรู้สึกอิจฉาพ่อ ความรู้สึกรักแม่และแข่งขันกับพ่อนี้เรียกว่า ปมอีดิปัส (Oedipus Complex) ส่วนระยะองค์เพศของเด็กผู้หญิงก็ไม่ได้ต่างจากเด็กชาย คือรักแม่ของตน แต่เมื่อตระหนักว่าตัวเองไม่มีองค์เพศ (penis) เด็กหญิงจึงหันไปหาพ่อเพราะพ่อมีความรักพ่อนี้จะมีความอิจฉาร่วมอยู่ด้วยเพราะเธอไม่มีอย่างที่พ่อมี เรียกช่วงนี้ว่า ปมอิจฉาอวัยวะเพศชาย (Penis Envy) ภายหลังเมื่อเด็กหญิงรู้ว่าไปไม่ได้ที่จะครอบครองพ่อ การถ่ายแบบแม่จึงเกิดขึ้น (กิตติกร มีทรัพย์, 2531, น.142-145) จากคำอธิบายของ Freud เพศทางร่างกายจะเป็นตัวกำหนดว่าเด็กจะสร้างตัวตนอย่างไร โดยตัวเลือกที่เด็กจะเลือกก็มีเพียงสองทางเลือก คือ ไม่เป็นชายโดยถ่ายแบบพ่อก็เป็นหญิงโดยถ่ายแบบแม่ และสิ่งที่มากำหนดว่าเด็กจะต้องเลือกถ่ายแบบทางใดก็คืออวัยวะเพศชาย เมื่อเด็กชายรับรู้ว่าเป็นเจ้าของแม่ เด็กจึงต้องเรียนรู้ที่จะหยุดความปรารถนาและสร้างตัวตนโดยมีพ่อเป็นต้นแบบ ส่วนเด็กผู้หญิงก็ถ่ายโอนความปรารถนาไปที่พ่อ โดยมีแม่เป็นต้นแบบในการสร้างตัวตน หลักพื้นฐานในแนวคิดเรื่องเพศ

ที่ปรากฏในทฤษฎีของ Freud ก็ไม่ต่างจากแนวคิดการแบ่งเพศเป็นคู่ตรงข้ามโดยใช้ร่างกายเป็นตัวบ่งชี้ที่ส่งอิทธิพลอยู่ในสังคมไทยปัจจุบันเท่าใดนัก นั่นคือเด็กต้องเรียนรู้ที่จะถ่ายแบบเพศสถานะของตนผ่านต้นแบบซึ่งส่วนใหญ่ก็คือพ่อกับแม่ของตน โดยการถ่ายแบบนี้ต้องเป็นไปตามรูปแบบที่ถูกกำหนดไว้ เพศทางกายภาพของตนเป็นเพศใดก็ต้องถ่ายแบบเพศสถานะนั้นและปรารถนาในเพศตรงข้าม

การแบ่งเพศโดยใช้ร่างกายเป็นตัวบ่งชี้นี้ดำรงฐานะเป็นบรรทัดฐานหลักทางเพศในสังคมได้โดยใช้วิทยาศาสตร์มาสร้างความสำเร็จ นั่นคือการกล่าวอ้างว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีเพียงสองเพศ คือเพศชายและเพศหญิง คนที่ต่างไปจากนี้คือความผิดปกติที่วิทยาศาสตร์จะต้องแก้ไขให้ถูกต้อง บรรทัดฐานทางเพศแบบเอาร่างกายเป็นตัวชี้วัดแบบนี้เอากการแบ่งเพศทางกายภาพมาสร้างความสำเร็จทุกอย่าง ที่การแบ่งเพศชายหญิงในปัจจุบันมิใช่หมายถึงเพียงเพศกายภาพอย่างเดียวแต่มีการกำหนดให้เพศสถานะและเพศวิถีซึ่งเป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคมต้องสอดคล้องกันไปในทางเดียวกับเพศกายภาพด้วย นั่นคือหากร่างกายเป็นชายก็ต้องเรียนรู้ลักษณะหรือคุณค่าที่ถูกกำหนดให้เป็นของเพศชาย เช่นความเข้มแข็ง ความอดทน หรือ “ความเป็นลูกผู้ชาย” ทั้งยังกำหนดด้วยว่าต้องปรารถนาในเพศตรงข้ามเท่านั้น ส่วนร่างกายที่มีอวัยวะเพศหญิงก็ต้องเรียนรู้ลักษณะหรือคุณค่าที่ถูกกำหนดให้เป็นของเพศหญิง เช่น ความอ่อนโยน ความนิ่มนวล หรือ “ความเป็นกุลสตรี” และต้องปรารถนาเพศชาย ร่างกายจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะชี้วัดว่าผู้หนึ่งจะถูกจัดอยู่ในข้อไหน และจะได้รับอภิสิทธิ์ในสังคมหรือไม่ เหตุนี้ Freud จึงกล่าวว่า “ร่างกายเป็นผู้ชี้ชะตา”

ผู้หญิงคือเพศที่ “ไม่ใช่เพศชาย”

แนวคิดแบบแบ่ง “คู่ตรงข้าม” ชายกับหญิงที่เกี่ยวข้องเพศกายภาพให้เข้าคู่กับเพศสถานะแบบนี้มิได้วางอยู่บนฐานของความเท่าเทียมกัน การจัดแบ่งข้อตรงข้ามชายหญิงและลักษณะหรือคุณค่าของความเป็นชายและความเป็นหญิงที่แบ่งเป็นสองข้อตรงข้ามกันมีนัยยะของอำนาจที่พยายามสถาปนาให้เพศหนึ่งสำคัญกว่าเพศหนึ่ง การกำหนดคุณลักษณะประจำให้แก่เพศแต่ละข้อ เช่นความเข้มแข็งเป็นของเพศชาย ความอ่อนโยนเป็นของเพศหญิง เป็นการสร้างความชอบธรรมให้ผู้ชายอยู่ในสถานะที่เหนือกว่า เพศชายควรจะเป็นผู้ปกป้องและปกครอง เพราะเข้มแข็งกว่า มีเหตุผลกว่า ใช้อารมณ์น้อยกว่า เหล่านี้ฟังดูชอบธรรมเพราะดูเหมือนเป็นไปตามครรลองของธรรมชาติก็จริง แต่ความจริงแล้วเป็นการบิดเบือนว่าการแบ่งเพศเป็นเรื่องของ

เพศทางกายภาพเพียงอย่างเดียว ซึ่งแท้จริงแล้วการแบ่งเพศตามบรรทัดฐานปัจจุบันมีมิติของเพศสถานะซึ่งเป็นการประกอบสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย กล่าวคือ เรามีได้จัดแบ่งว่าใครเป็นชายใครเป็นหญิงด้วยร่างกายของพวกเขาเพียงอย่างเดียว แต่ยังคงถึงลักษณะท่าทาง การแต่งกาย การพูดจา ด้วยเช่นกัน หรือกล่าวให้ถึงที่สุดแล้ว ลักษณะที่เกิดจากสังคมวัฒนธรรมเหล่านี้ต่างหากที่เป็นตัวสำคัญในการแบ่งเพศ ความจริงข้อนี้ถูกบิดเบือนโดยไปจับเน้นประเด็นร่างกายซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์ที่พิสูจน์จับต้องได้แทน ด้วยเหตุนี้ เพศสถานะจึงกลายเป็นประเด็นสำคัญที่ได้รับการพูดถึงโดยนักสตรีนิยม โดยหวนมาตั้งคำถามกับการสร้างความสอดคล้องตรงกันเพื่อให้ดูราวกับว่าเพศกายภาพเป็นตัวกำหนดเพศสถานะ เช่นที่ Judith Butler (1990, pp. 6-7) ตั้งคำถามว่าเหตุใดเพศทางร่างกายกับเพศสถานะจึงต้องสอดคล้องกัน ทั้งๆ ที่ เพศสถานะเป็นสิ่งสร้างทางสังคม ความเป็นชายความเป็นหญิงเกิดจากการกล่อมเกลาค่านิยม และความเชื่อของสังคม ไม่ใช่สิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด เหตุใดเพศสถานะจึงถูกผูกโยงอย่างตายตัวเข้ากับเพศทางร่างกายอีกทั้งยังใช้เพศทางร่างกายเป็นตัวกำหนดว่าควรมีเพศสถานะใดอีกด้วย เช่นเดียวกับ Luce Irigaray (1993, p. 119) ซึ่งวิพากษ์วิจารณ์ Freud ว่า ความเป็นหญิงมักถูกบรรยายด้วยความไม่สมบูรณ์หรือความขาด ผู้หญิงตามแนวคิดของ Freud เป็นได้แค่เพียงด้านลบของเพศชาย หรือพูดสั้นๆ ว่า ผู้หญิงคือเพศที่ไม่ใช่เพศชาย นั้นหมายความว่า Freud สร้างทฤษฎีจิตวิเคราะห์โดยใช้เพศชายเป็นศูนย์กลาง เพศหญิงไม่ใช่อีกเพศหนึ่ง แต่เป็นเพียงด้านลบของเพศชายเท่านั้น คำวิพากษ์นี้ตอกย้ำถึงความไม่เท่าเทียมกันเบื้องหลังการแบ่งขั้วตรงข้ามชาย/หญิง ความเป็นชายจะประกอบไปด้วยลักษณะที่ถูกให้ค่า ในขณะที่เดียวกัน ด้านตรงข้ามของลักษณะที่ถูกให้ค่านั้นย่อมตกเป็นของความเป็นหญิง

การตั้งคำถามกับบรรทัดฐานทางเพศที่ใช้อยู่ในปัจจุบันทำให้เห็นว่ามีอุดมการณ์บางอย่างแอบแฝงอยู่ในการสร้างบรรทัดฐานทางเพศแบบนี้ คำถามของ Butler สั่นสะเทือนความเชื่อเรื่องเพศที่ดูเหมือนเป็นธรรมชาติและมีมาแต่ดั้งเดิม (แต่แท้จริงแล้วเกิดขึ้นมาไม่ถึงร้อยปีมานี้เอง) เมื่อนำแนวคิดที่แบ่งแยกเพศสถานะออกจากเพศกายภาพมาพิจารณาบรรทัดฐานทางเพศในปัจจุบันจะเห็นว่าบรรทัดฐานทางเพศในปัจจุบันกำหนดให้เพศสถานะต้องตรงกับเพศทางร่างกาย ทั้งๆ ที่เพศสถานะเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้สังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม ลักษณะอย่างความเข้มแข็งและเหตุผล ถูกกำหนดให้อยู่ในเพศสถานะชาย ส่วนความอ่อนโยน และอารมณ์ ถูกกำหนดให้อยู่ในเพศสถานะหญิงโดยกล่าวอ้าง “ความเป็นธรรมชาติ” เพื่อรองรับการกำหนดนี้ แต่แท้จริงแล้วเป็นไปเพื่อบดบังอุดมการณ์แบบปิตาธิปไตยที่สร้างความชอบธรรมให้เพศชายดำรงสถานะที่เหนือกว่า กล่าวได้ว่าแบบฉบับของความเป็นหญิงและ

ความเป็นชาย ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นมาตรฐานในการจัดแบ่งประเภทและลำดับชั้นทางสังคม ทั้งยังเพื่อธำรงสถานะที่ไม่เท่าเทียมกันทางเพศไว้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้อภิลิทธิต่างๆ แก่เพศชาย

แบบฉบับของ “ความเป็นชาย” หรือ “ลูกผู้ชาย” ที่ถูกสร้างขึ้นและเป็นที่ยอมรับในปัจจุบันต้องมี ความเข้มแข็ง กล้าหาญ อดทน เป็นสุภาพบุรุษให้เกียรติผู้หญิง มีเหตุผลไม่ใช้อารมณ์ ีความเป็นผู้นำ ส่วนแบบฉบับของ “ความเป็นหญิง” หรือ “กุลสตรี” ที่ถูกสร้างขึ้นคือ ความอ่อนโยน นิ่มนวล รักนวลสงวนตัว เป็นแม่บ้านแม่เรือน มีเสน่ห์ปลายจวัก เคารพให้เกียรติสามี แบบฉบับของความเป็นชายความเป็นหญิงเหล่านี้ยังพบอยู่ในตัวของพระเอกและนางเอกนวนิยายสมัยใหม่ในปัจจุบัน ทั้งยังปรากฏในคำเปรียบเปรยประเภท “ลูกผู้ชายต้องกล้าหาญ” “ลูกผู้ชายต้องอดทน” “ลูกผู้ชายต้องเข้มแข็งไม่ร้องไห้” “ซี้แยะเป็นผู้หญิง” “เป็นแม่บ้านแม่เรือน” “เป็นช้างเท้าหลัง” เป็นต้น กล่าวได้ว่าแบบฉบับของความเป็นชายความเป็นหญิงดังที่กล่าวมานี้ยังถูกใช้เป็นมาตรฐานที่ควรจะเป็นในปัจจุบัน หากผู้ใดผิดแผกไปจากนี้มักจะถูกติดย่ำว่าไม่เป็น “ลูกผู้ชาย” หรือไม่เป็น “กุลสตรี” จะเห็นว่าลักษณะที่ถูกกำหนดให้อยู่ใน “ความเป็นชาย” คือลักษณะที่ถูกให้คุณค่า และจากคำเปรียบเปรยที่ยกมา ผู้ชายต้องไม่มีลักษณะที่ถูกกำหนดให้เป็น “ความเป็นหญิง” เพราะเป็นลักษณะที่ถือว่าด้อยกว่า หรืออีกนัยหนึ่งคือเพศชายถูกคาดหวังให้ เป็นผู้นำ ส่วนเพศหญิงควรเป็นผู้ตามหรือผู้อยู่ใต้อาณัติของผู้ชาย กล่าวให้ถึงที่สุดแล้วแบบฉบับ ความเป็นชายความเป็นหญิงนี้คือการรักษาระบบปิตาธิปไตย (Patriarchy) ให้ดำรงอยู่ในสังคม นั้นเอง แต่อย่างไรก็ตาม ใช่ว่าผู้ชายทุกคนจะได้รับประโยชน์จากอุดมการณ์แบบปิตาธิปไตย เสมอไป ผู้ชายกลุ่มที่มีลักษณะไม่ตรงกับแบบฉบับของความเป็นชายจะถูกจัดเป็นผู้ชายที่ไม่พึงปรารถนา เป็นผู้ชายที่ไม่เป็น “ลูกผู้ชาย” หรืออาจถูกจัดเป็นพวก “เบี่ยงเบนทางเพศ” ไป ด้วยเหตุนี้ผู้ชายก็ถูกกดขี่จากแบบฉบับความเป็นชายตามค่านิยมของสังคมเช่นกัน

แนวคิดเรื่องร่างกายในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ก่อนที่จะพิจารณาภาพเสนอของตัวละครในพระอภัยมณี การพิจารณาว่าทกรรม ว่าด้วยร่างกายในบริบทสังคมในยุคเดียวกับที่พระอภัยมณีถูกผลิตขึ้นน่าจะช่วยในการทำความเข้าใจภาพเสนอของตัวละครในพระอภัยมณี ได้ดียิ่งขึ้น นอกจากงานเขียนที่เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ยังมีงานจิตรกรรมฝาผนังในยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจำนวนหนึ่งที่หลงเหลืออยู่จนปัจจุบัน โดยเฉพาะในรัชสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นช่วงที่มีการทะนุบำรุงพุทธศาสนา สร้างวัดวาอาราม

มากมาย ทำให้เป็นช่วงที่เจริญรุ่งเรืองของจิตรกรรมฝาผนัง ในยุคนี้ภาพจิตรกรรมฝาผนัง มีการปรับเปลี่ยนจากการเขียนเรื่องราวตามขนบนิยมซึ่งเป็นเรื่องปรัมปราคติเช่นพุทธประวัติ ชาดก หรือไตรภูมิโลกสัตถฐาน มาให้ความสำคัญกับความ เป็นเหตุเป็นผล ซึ่งเกิดจากอิทธิพล ทัศนคติสมจริงอย่างตะวันตก ทำให้มีผลต่อเรื่อง que เลือกมาเขียนและภาพมีลักษณะสมจริงอย่าง แนวตะวันตก หรือสมจริงอย่าง เป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น มีการเพิ่มภาพรายละเอียดที่เป็นผู้คน ในแวดล้อม อันเป็นวิถีดำเนินชีวิตปกติในโอกาสและสถานที่ต่างๆ รวมทั้งความสมจริงจากเกร็ด เล็กเกร็ดน้อยได้เข้ามาแทนที่ลักษณะของภาพแบบขนบนิยมโบราณที่เน้นประเด็น ตรงตามท้องเรื่องมากกว่า ซึ่งการกล่าวถึงฉากวิถีชีวิตผู้คนซึ่งเขียนวาดสอดแทรกไว้ในจิตรกรรม ฝาผนังได้กลายเป็นความเด่นชัดเฉพาะของจิตรกรรมในรัชกาลนี้ (สันติ เล็กสุขุม, 2548, น.78)

ภาพที่ยกมาล้วนแล้วแต่เป็นภาพจิตรกรรมที่ถูกวาดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งตรงกับ ช่วงเวลาที่พระอภัยมณีถูกผลิตขึ้น¹ ภาพที่ 1 เป็นภาพกากที่ถูกขยายจากภาพที่ 2 ซึ่งเป็น ภาพมโหสถชาดกในวัดบางยี่ขัน ธนบุรี ซึ่งเชื่อว่าถูกเขียนขึ้นโดยช่างสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นตอนที่ กล่าวถึงกองทัพต่างชาติต่างเมือง 101 ทับ ภาพแรกเป็นภาพขยายส่วนที่เป็นกากภาพให้เห็นถึง ความสมจริงของทหารที่กำลังปกป้องเมือง ซึ่งเทียบกับตัวพระบนกำแพงเมืองและบนหลังช้าง ในภาพที่สองแล้ว จะเห็นถึงความแตกต่างของร่างกายได้ชัดเจน ตัวพระทั้งสองถูกวาด ตามขนบ กล่าวคือมีเครื่องทรงกษัตริย์และมีลีลานาฏลักษณะที่แสดงอารมณ์ตามท้องเรื่อง (ในขนบของจิตรกรรมฝาผนัง อารมณ์ความรู้สึกมักแสดงด้วยท่าทางมากกว่าใบหน้า เพราะใบหน้า ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลง) รูปร่างของตัวพระเมื่อเทียบกับทหารที่สู้รบกันอยู่แล้ว ถือว่าออรชรอ่อนแอ นกว่ามาก ขณะที่ทหารจะถูกวาดให้มีร่างกายบึกบึนจนถึงอวบอ้วนด้วยซ้ำ นอกจากนี้ร่างกายที่ ต่างกันแล้ว เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับของตัวพระยังถูกวาดให้วิจิตรบรรจง ทำให้สามารถ แยกแยะความแตกต่างทางชนชั้นของบุคคลในภาพได้โดยง่าย เครื่องแต่งกายทหารจะถูกวาดโดย ให้ความละเอียดลดหลั่นลงมา

ภาพที่ 3 เป็นจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย เป็นศิลปะใน รัชกาลที่ 3 เช่นกัน ภาพนี้เป็นพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์ฉกษัตริย์ (หกกษัตริย์) ซึ่งได้แก่ พระเวสสันดร นางมัทรี พระเจ้าสุทนต์ พระนางผุสดี กัณหาและชาลี เมื่อได้กลับมาพบกันต่าง กันแสงโสมนัส จะเห็นว่ารูปร่างของตัวพระและตัวนางนั้นแทบไม่ต่างกันเลย ส่วนภาพที่ 4 ซึ่งเป็น ภาพจิตรกรรมจากวัดเดียวกัน เป็นภาพกากที่สะท้อนวิถีชีวิตของคนในยุคนั้น ผู้คนซึ่งเป็น

¹ ดูภาพจิตรกรรมประกอบใน ภาคผนวก ข

ชนชั้นไพร่กำลังซื้อของจากชาวจีนที่พายเรือมาขายผัก รูปร่างของชนชั้นล่างไม่ว่าจะชายหรือหญิง ต่างก็อวบอ้วน ปึกป็น เมื่อเปรียบเทียบที่ 3 และ 4 แล้ว จะเห็นความแตกต่างระหว่างตัวพระ-นาง กับชนชั้นล่างอย่างชัดเจน ไม่ใช่เพียงรูปร่างเท่านั้น สีผิวและการแต่งกายยังถูกวาดอย่างแตกต่างกันอีกด้วย

หลักในการวาดจิตรกรรมจะถูกกำหนดไว้ค่อนข้างตายตัว โดยวาดตามหลักเกณฑ์ที่สืบเนื่องกันมาแต่โบราณจากภาพหลักหรือภาพครูที่เรียกว่า กนก นารี กบี่ คช กล่าวคือ กนก เป็น การเรียนลายพื้นฐานต่างๆ ตลอดจนการผูกลายและการออกแบบลาย นารี ซึ่งแปลว่าผู้หญิง ในหมวดนี้เป็นการฝึกเขียนภาพตัวพระและตัวนาง กบี่ แปลว่าลิง ฝึกเขียนภาพลิงและยักษ์ ส่วน คช หมายถึงช้าง ฝึกเขียนรูปสัตว์ต่างๆ ในงานจิตรกรรม ตลอดจนรูปสัตว์หิมพานต์ (พัฒนา พุทธิพงษ์, 2548, น.20-21) หรือวิธีการสื่อเรื่องราวและคุณลักษณะผ่านเรือนร่างบนจิตรกรรมของช่างเขียน ด้วยการใช้สีกาย รูปลักษณ์ กิริยาท่าทาง เสื้อผ้า เครื่องประดับที่ต่างกันตามตัวละคร เช่นการใช้สีกายสีทองกับพระพุทธรูปเจ้า สีโทนอ่อนเช่นขาวหรือชมพู กับกษัตริย์ สีเขียวและดำ กับพระยามาร และสีเข้มอย่างน้ำตาลและเทา กับเดียริถีย์และสามัญชน ซึ่งการแบ่งแยกเช่นนี้เป็นวิธีที่ช่างสามารถสื่อความหมายและคุณค่าผ่านทางเรือนร่างบนจิตรกรรมได้ (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2541, น.113-120) ถึงแม้ว่าในการศึกษางานศิลปะแบบจิตรกรรมฝาผนังจะมีข้อจำกัดอยู่บ้าง เนื่องจากขอบเขตของการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังมีเรื่องของสุนทรีย์เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่อย่างไรก็ตามความแตกต่างระหว่างร่างกายผู้ชายชนชั้นสูงกับชนชั้นล่างยังคงเห็นได้อย่างชัดเจน ภาพจิตรกรรมฝาผนังจึงแสดงให้เห็นคุณค่าที่ถูกสื่อผ่านร่างกายของตัวละครในเรื่องราว เรือนร่างที่ออรชร อ่อนแอของตัวกษัตริย์ในภาพจิตรกรรมสื่อถึงคุณค่าที่ถูกสร้างให้กับชนชั้นกษัตริย์ ร่างกายและกิริยาท่าทางที่ถูกกำหนดในการวาดตัวกษัตริย์เป็นการสื่อถึงชาติกำเนิดอันสูงส่งของเจ้าของร่าง ตามคติพุทธศาสนาในร่างกายในแง่นี้จึงทำหน้าที่เสมือนตัวสื่อผ่านถึงบุญญาบารมีของเจ้าของร่าง ร่างกายในแง่นี้จึงเป็นร่างกายที่ไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดเรื่องร่างกายแบบตะวันตก ที่เชื่อว่าสามารถปรับปรุง เปลี่ยนแปลง สร้างกฎเกณฑ์ให้กับร่างกายได้

เมื่อพูดถึงร่างกายตามคติตะวันตก เรามักคิดถึงด้านที่เป็นวิทยาศาสตร์อย่างโครโมโซม ยีนส์ ระบบการทำงานของอวัยวะ ระบบเผาผลาญอาหาร หรือมองร่างกายเป็นเพียงจักรกลที่พระเจ้าเป็นผู้สร้างขึ้น ตั้งแต่ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา เกิดมุมมองใหม่ที่มีต่อร่างกายขึ้น ร่างกายไม่ใช่เรื่องของวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว แต่ร่างกายยังประกอบด้วยความหมายทางวัฒนธรรม เมื่อเรามองร่างกาย เราไม่ได้เห็นแค่เนื้อหนังมังสาทางกายภาพ แต่ยังเห็นถึงคุณค่าและอุดมการณ์ เห็นความเหมือนและแตกต่างที่วัฒนธรรมได้”สร้าง”ขึ้นบนร่างกายเหล่านั้นด้วย

(Bordo, 2000, p. 26) นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาหลายต่อหลายคนได้ชี้ให้เห็นว่าร่างกายเป็นเรื่องของการเมือง สังคม และวัฒนธรรมเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ อาทิ แมรี ดักลาสเสนอว่าร่างกายเป็นสัญลักษณ์ในการทำความเข้าใจโครงสร้างและระเบียบสังคม ส่วนฟูโกต์ชี้ให้เห็นว่าอำนาจรัฐสามารถแทรกแซงเข้ามาบังคับควบคุมถึงภายในร่างกายมนุษย์ได้อย่างแยบยล บุรีดีเยอมองว่าร่างกายเป็นทุนที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งที่ชนชั้นสูงและชั้นกลางในสังคมสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการรักษาผลประโยชน์ทางชนชั้นของตนได้อย่างมีรสนิยม (ปริตตา เจลิเมเผ่า กอนันตกุล, 2541, น. 4-5) แนวคิดเรื่องร่างกายปรับเปลี่ยนมาศึกษาร่างกายในฐานะพื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นจากสังคม การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม การควบคุม การปรับเปลี่ยน หรือกระทั่งการทำให้ร่างกายเป็นสินค้าแล้วแต่สามารถสะท้อนให้เห็นมิติทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่ร่างกายนั้นๆ “ถูกสร้าง” ขึ้นได้ ฟูโกต์มองร่างกายในฐานะ “โครงการ” ที่สามารถปรับเปลี่ยนได้

ร่างกายของปัจเจกบุคคลกลายเป็นองค์ประกอบขึ้นหนึ่งที่อาจจัดวาง เคลื่อนย้าย และเชื่อมโยงเข้ากับร่างกายของคนอื่นๆ ได้ ในกรณีของทหาร ความองอาจและพลังกำลังส่วนบุคคลมิได้เป็นตัวแปรหลักที่ใช้ नियามทหารนายนั้นอีกต่อไป หากแต่เป็นตำแหน่งที่ถูก จัดวาง ช่องว่างที่เข้ายึดครอง ความสม่ำเสมอ และลำดับอันถูกต้องของการขยับเคลื่อน เหนือสิ่งอื่นใด ทหารนั้นกลายเป็นชิ้นส่วนของพื้นที่ที่เคลื่อนย้ายไปมาได้ (มิเชล ฟูโกต์, 2547, น.63)

แต่มุมมองของคนไทยในอดีตที่มีต่อร่างกายย่อมเชื่อมโยงกับสังคมและวัฒนธรรมในยุคหนึ่ง ซึ่งมีศาสนาพุทธเป็นเสมือนหลักในการดำรงชีวิตของผู้คนและระบบเศรษฐกิจสังคมยังเป็นสังคมแบบศักดินา ในมุมมองของไทยร่างกายไม่สามารถบังคับปรับเปลี่ยนได้ดังเช่นมุมมองแบบฟูโกต์ เพราะร่างกายเป็นสิ่งสะท้อนจิตใจภายใน ตามคติพุทธศาสนาเท่านั้น

ด้วยเหตุที่พุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักและมีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาเป็นเวลานาน คติความเชื่อทางพุทธศาสนาในเรื่องชาติภพและการเวียนว่ายตายเกิดจึงนำไปสู่แนวคิดที่เชื่อว่าชนชั้นสูงหรือชนชั้นกษัตริย์คือผู้ที่มีบุญวาสนา ซึ่งบุญวาสนานี้เป็นผลมาจากอดีตชาติ ความเชื่อนี้สร้างความชอบธรรมให้ชนชั้นสูงสามารถดำรงสถานะทางสังคมที่สูงกว่าชนชั้นอื่น และยังทำให้ร่างกายแบบชนชั้นสูงกลายเป็นร่างกายที่ถูกให้คุณค่าไปด้วย ชนชั้นสูงไม่ต้องตากแดดกรำงานหนักจึงมีร่างกายที่แตกต่างจากร่างกายของชนชั้นไพร่ที่ใช้แรงงานอย่างชัดเจน ความแตกต่างนี้ถูกขบขันและเชิดชู ให้ร่างกายแบบชนชั้นสูงกลายเป็นร่างกายในอุดมคติ และนำมาซึ่งคติความเชื่อที่ว่าบุญญาธิการจะสะท้อนออกมาทางร่างกาย กล่าวคือหากเป็นผู้มีบุญบารมี

ร่างกายของผู้นั้นก็จะต้องบอกถึงบุญบารมีนั่นเอง คติความเชื่อเหล่านี้เชื่อมโยงกันกลายเป็นรากฐานอันมั่นคงให้ชนชั้นสูงสามารถดำรงอยู่ในสถานะที่สูงส่งทางสังคมอย่างชอบธรรม ในสังคมแบบศักดินา ชนชั้นมีบทบาทสำคัญมาก ชนชั้นสูงอยู่ในสถานะที่เหนือกว่าชนชั้นอื่น กษัตริย์ถือเป็นสมมติเทพ ความเชื่อเรื่องบุญบารมีและร่างกายที่สะท้อนบุญญาธิการ เป็นความเชื่อที่ทำให้ชนชั้นปกครองสืบทอดอำนาจให้แก่พวกพ้องและลูกหลานของตน อีกทั้งร่างกายที่มีบุญบารมีแบบชนชั้นสูงนี้ยังถูกสถาปนาให้เป็นมาตรฐานของความงาม ดังเช่นที่นพพร ประชากุลวิเคราะห์ วรรณคดีเรื่อง ลิลิตพระลอไว้ว่า ลิลิตพระลอ ได้สถาปนารูปโฉมขึ้นเป็นองค์ประกอบเด่นของกษัตริย์ภาพในงานวรรณกรรม สืบเนื่องจากความเชื่อที่ว่าคุณความดีหรือบุญวาสนาจะเปล่งประกายออกมาจากภายในร่างกาย ตัวอย่างเช่น บทพรรณนาเรือนกายอันงดงามของพระลอนั้น สื่อถึงบุญญาธิการของเจ้าตัว ด้วยคติที่ว่าอำนาจวาสนานั้นแสดงออกมาให้เห็นผ่านทางกายภาพของบุคคล หรือกล่าวในทางวาทศาสตร์ได้ว่า ร่างกายอันงามเลิศถูกใช้เป็นสัมพจน์ (synecdoche) ของบารมีกษัตริย์นั่นเอง ในลิลิตพระลอ ร่างกายจึงเป็นมากกว่าร่างกายเสมอ นอกจากจะเป็นมหรสพแสดงบุญบารมีแล้ว ยังเป็นสื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึกอันลึกซึ้งอย่างน่าแปลกใจ (นพพร ประชากุล, 2543, น. 158)

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ร่างกายในแนวคิดของตะวันตกทำหน้าที่หลักในการบ่งบอกเพศ แต่ร่างกายในมุมมองของไทยเป็นพื้นที่ที่ใช้นิยามชนชั้นของผู้เป็นเจ้าของ ร่างกายในบริบทของไทยสะท้อนถึงบุญวาสนาของเจ้าของร่างกาย บทบรรยายตัวละครที่เป็นชนชั้นกษัตริย์หรือชนชั้นสูง มักจะเน้นย้ำลักษณะผิวพรรณที่บ่งบอกสถานภาพทางสังคมของคนๆ นั้นเสมอ ทุกครั้งที่มีการบรรยายตัวละครไม่ว่าจะเป็นตัวละครชายหรือหญิง ผิวพรรณจะเป็นสิ่งสำคัญอันดับต้นๆ ที่ถูกย้ำถึงอย่างขาดไม่ได้ เช่น

ฝ่ายพราหมณ์พรหมโบราณอาจารย์เฒ่า	เป็นพงศ์เผ่าพฤตคามหาศาล
ข้าเลื่องเนตรแลดูเห็นกุมาร	สีสัณฐานผุดผ่องดังทองทา
ดูแน่นน้อยรูปร่างเหมือนอย่างหุ่น	พึงแรกรุ่นน่ารักเป็นหนักหนา
อร่ามเรืองเครื่องประดับระยับตา	ก็รู้ว่ากษัตริย์ชาติดีวงศ์

(สุนทรภู่, 2529, น. 4)

ผิวพรรณจะถูกบรรยายถึงเป็นครั้งแรก โดยเฉพาะตัวละครที่เป็นชนชั้นกษัตริย์หรือชนชั้นสูง กษัตริย์หรือเทพจะมีผิวเหลืองทองที่บอกความแตกต่างจากชนชั้นต่ำอย่างชัดเจน การบรรยายผิวพรรณเหลืองทองของตัวละครเป็นอย่างแรกเป็นการบอกเป็นนัยว่าตัวละครนี้เป็น

ฝ่ายพระองค์ทรงเดชเอกษัตริย์	โสมนัสในอารมณ์ด้วยสมหมาย
จึงตรองตริกรักษาเสนานาย	ทหารฝ่ายพันเลี่ยมเห็นเยี่ยมครัน
	(สุนทรภู่, 2529, น. 331)
บ้างหัวเราะเยาะหยันพวกพันเลี่ยม	มันอายเหนียมนั่งนิ่งเหมือนลิงถูง
จนพลบค่ำตราตราให้ตากยุง	พวกชาวกรุงตรวจตราในราตรี
	(สุนทรภู่, 2529, น. 332)

ในที่นี้ใช้ยวเป็นลักษณะเด่นที่ทำหน้าที่เป็นสัมพจน์ (synecdoche) (การใช้ยวซึ่งเป็นเพียงอวัยวะส่วนเดียวมาแทนยวทั้งตัว) ก็เพื่อสื่อถึงความดูร้ายของยวที่กินเนื้อเป็นอาหาร จะเห็นว่า ลักษณะเด่นของยวที่ถูกขบเน้นในวรรณคดีไทยไม่ใช่ร่างกายอันใหญ่โต แต่เป็นความ ดูร้ายซึ่งใช้ยวเป็นสัญลักษณ์แทน ภาพเสนอของยวในเรื่องนี้เป็นตัวแทนของฝ่ายชั่วร้าย สะท้อนออกมาจากรูปร่างหน้าตาที่อุปลักษณะตามวาทกรรมเรื่องร่างกายแบบพุทธศาสนา ซึ่งภายหลังก็พ่ายแพ้แก่ตัวละครฝ่ายดี ร่างกายอันใหญ่โตจึงไม่ใช่คุณลักษณะที่ทำให้ยวสามารถเอาชนะฝ่ายมนุษย์ที่มีร่างกายเล็กกว่าได้ สิ่งที่ทำให้ยวซึ่งมีร่างกายใหญ่โตพ่ายแพ้ ทั้งที่ตัวละครชายฝ่ายดีเกือบทั้งหมดเป็นชนชั้นสูง และมีร่างกายบอบบาง อรชรอ่อนแอ ก็คือวิชาอาคมนั่นเอง

แนวคิดแบบตะวันตกที่ผู้ชายที่เป็นชายชาติต้องมียลกำลังและร่างกายกำยำแข็งแรง ตัวอย่างเช่นบรรดาซูเปอร์ฮีโร่ของฝรั่งทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็น ซูเปอร์แมน แบทแมน หรือ สไปเดอร์แมน ล้วนแล้วต้องมีร่างกายที่บึกบึนแสดงถึงความแข็งแกร่ง ถึงแม้ว่าซูเปอร์ฮีโร่บางคนจะมีพลังพิเศษด้านอื่นที่ไม่ใช่พลังกำลังเหนืมนุชยกก็ตาม และในการสู้รบทำศึกสงคราม ชายชาตินี้ควรจะมีร่างกายแข็งแรงใหญ่โต มีมัดกล้ามเนื้อเพราะสิ่งสำคัญในการรบคือพลังกำลัง การต่อสู้เป็นการประลองกำลังความแข็งแกร่งกัน แต่ในชนบทไทย การต่อสู้ เป็นเรื่องของวิชาอาคมด้วย แม้จะไม่มีร่างกายกำยำแข็งแรง แต่ถ้าวิชาอาคมหรือวิชาการต่อสู้ ก็สามารถมีชัยได้ ดังนั้นความสมชายตามชนบทของไไทยนั้นไม่ได้อยู่ที่ร่างกายที่กำยำ โดยเฉพาะชายชนชั้นสูงในทางตรงกันข้ามร่างกายที่กำยำ เต็มไปด้วยมัดกล้ามเนื้อ ถือเป็นร่างกายของไพร่ ซึ่งถูกให้คุณค่าต่ำกว่าร่างกายอรชรอ่อนแอแบบชายชนชั้นสูง

วิชาอาคมนี่เองที่ทำให้ร่างกายอ่อนแอแบบชายชนชั้นสูงสามารถมีชัยในการต่อสู้ และทำให้ความเป็นชายแบบชนชั้นสูงดำรงความเป็นชายเหนือชายไว้ได้ กล่าวคือ หากมีวิชาอาคมแล้ว ชายชนชั้นสูงก็สามารถเอาชนะข้าศึกศัตรูได้โดยที่มีร่างกายอรชรอ่อนแอ ตัวอย่างเช่นเมื่อศรีสุวรรณอาสาออกรบ ก็ถูกปรามาสว่ามีร่างกายอ่อนแอเหมือนผู้หญิง จะสู้ข้าศึกได้อย่างไร

แต่ท้ายที่สุดก็สามารถเอาชนะและได้อภิเษกกับนางเกษรา จะเห็นว่าวิชาอาคมและร่างกายที่อรรห
 อ่อนแอั้นประกอบเข้ากันเป็นความเป็นชายแบบชนชั้นสูงได้อย่างไม่มีข้อขัดแย้ง

ชนบของวรรณคดีไทยในอดีต สิ่งสำคัญสำหรับตัวเอกโดยเฉพาะตัวเอกฝ่ายชายคือ
 วิชาอาคมและของวิเศษ ที่จะทำให้ตัวเอกสามารถพิสูจน์ความสามารถของตัวเอง และได้มาซึ่ง
 อำนาจราชศักดิ์ไม่ว่าจะเป็นได้ครองเมืองและครองคู่กับนางเอกก็ตาม ดังนั้นเราจะพบว่าวรรณคดี
 ไทยหลายต่อหลายเรื่อง จะเริ่มด้วยตัวเอกที่เป็นชายและเป็นชนชั้นกษัตริย์ต้องพลัดพรากจาก
 บ้านเมืองไปด้วยเหตุผลอันใดอันหนึ่ง และได้รับอาวุธคู่มือหรือได้รับการศึกษาจนเชี่ยวชาญ
 ในศิลปวิทยาอย่างใดอย่างหนึ่ง จากนั้นการผจญภัยของตัวเอกก็จะเริ่มขึ้น โดยที่ส่วนมากมักจะ
 เกี่ยวพันกับการแย่งชิงบ้านเมืองหรือคู่ครองกับผู้ร้าย และจบลงด้วยตัวเอกได้ชัยชนะและได้อยู่
 ครอบครองเมืองกับนางเอก (สมบัติ จันทรวงศ์, 2547, น. 3) เรื่องพระอภัยมณี เองก็อยู่ในข่ายนี้
 เช่นกัน ดังจะเห็นตอนเริ่มเรื่องทำวสุทัศน์กล่าวกับพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ

จึงดำรัสตรัสเรียกโอรสราช	มาริมอาสน์แท่นสุวรรณแล้วบรรหาร
พ่อจะแจ้งเจ้าจงจำคำโบราณ	อันชายชาญเชือกษัตริย์ขัตติยา
ยอมพากเพียรเรียนไสยศาสตร์เวท	สิ่งวิเศษสืบเสาะแสวงหา
ได้ป้องกันอันตรายนครา	ตามกษัตริย์ขัตติยาอย่างโบราณ

(สุนทรภู่, 2529, น. 1)

นอกจากวิชาอาคมจะช่วยให้ชายชนชั้นสูงสามารถเอาชนะข้าศึกด้วยร่างกายที่อรรห
 อ่อนแอั้นแล้ว วิชาอาคมยังทำหน้าที่เป็นเครื่องยืนยันสถานะทางสังคมของเจ้าของอีกด้วย เพราะ
 หากมีวิชาอาคมแล้ว ย่อมยืนยันได้ว่ามิใช่ไพร่ธรรมดา แต่ต้องเป็นลูกผู้ดีหรือโอรสกษัตริย์ เนื่องจาก
 การถ่ายทอดวิชาจากอาจารย์สู่ศิษย์มีกฎเกณฑ์ที่ป้องกันให้วิชาตกอยู่แก่บุคคลในชนชั้นสูงเท่านั้น
 ดังเช่นอาจารย์ของพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ เรียกค่าเรียนวิชาเป็นทองแสนด่ำดิ่ง แต่ภายหลัง
 เมื่อเรียนวิชาจบ ก็คืนตำรงค์ที่พระอภัยมณีจ่ายเป็นค่าเรียน

ซึ่งดนตรีตีค่าไว้ถึงแสน	เพราะหวงแหนกำชับไว้ซับซ้อน
ใช้ประสงค์ตรงทรัพย์สิ่งสุวรรณ	จะป้องกันมิให้ไพร่ได้วิชา
ต่อกษัตริย์เศรษฐีที่มีทรัพย์	มาค่านับจึงได้ตั้งปรารภนา
จงคืนเข้าบุรีรักษนครา	ให้ชื่นจิตพระบิดาแลมารดรฯ

(สุนทรภู่, 2529, น. 5)

วิชาอาคมไม่ใช่วิชาสำหรับไพร่ มีกระบวนการป้องกันมิให้ชนชั้นอื่นนอกจากชนชั้นสูง
 เรียนวิชา ดังนั้นวิชาอาคมจึงเป็นเครื่องยืนยันถึงสถานะของบุคคลได้ในระดับหนึ่ง เมื่อศรีสุวรรณ

อาสาออกรบ ถึงแม้ร่างกายจะดูไม่น่าสู้รบเก่ง แต่เมื่อทำวทวงศ์ได้ฟังศรีสุวรรณหูลว่า พวกตนได้เรียนวิชาความรู้มาก็ยินดีให้ศรีสุวรรณหอกรบ ทั้งที่ตอนแรกเกรงว่าหากศรีสุวรรณหอกรบแพ้จะทำให้เรื่องวุ่นวายไปกว่านี้

สมเด็จพระเจ้าท้าวทวงศ์ทรงสดับ

เจ้าพราหมณ์รับอาสาเห็นกล้าเหลือ

รู้วิชาสามารถเป็นชาติเชื้อ

พระหลงเชื่อขึ้นใจใครจะปาน

(สุนทรภู่, 2529, น. 62)

จะเห็นว่าความเก่งกล้าสามารถในการปกครอง หรือการเสาะแสวงหาให้ได้มาซึ่งอำนาจของตัวละครชายจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับความแข็งแกร่งของร่างกาย แต่เป็นวิชาอาคมที่รำเรียนมาประกอบเข้ากับบุญญาบารมีทำให้ผู้ชายได้มาซึ่งอำนาจ ดังนั้นในแง่นี้ ร่างกายของผู้ชายไทยในอดีตจึงไม่จำเป็นต้องบึกบึน เพราะการต่อสู้เพื่อชัยชนะไม่ได้เป็นเรื่องของกล้ามเนื้อ หรือความแข็งแกร่งของร่างกายเพียงอย่างเดียว ในทางตรงกันข้าม หากมีร่างกายที่ออรชรอ่อนแออันดังที่ศรีสุวรรณหอกรบกล่าวถึงว่ามี “กิริยามารยาทเหมือนผู้หญิง” และเมื่อถึงคราวรบก็เก่งกล้าสามารถ มีวิชาอาคมที่ทำให้ชนะศัตรูได้ ลักษณะเช่นนี้ต่างหากที่เป็นลักษณะที่ “สมชาย” ในวรรณคดีไทย

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2549, น. 34-36) วิเคราะห์ประเด็นความรุนแรงในสังคมไทยไว้ โดยเสนอว่าสังคมไทยไม่เน้นคุณค่าของความรุนแรงเท่าใดนัก ยกตัวอย่างพระเอกในวรรณคดีเก่าของไทยล้วนแต่กล้ามีลับ อ่อนแอออรชร รูปร่างของพระเอกไม่แสดงศักยภาพของการใช้ความรุนแรงเลย แต่พอต่อสู้เข้าจริงๆ ก็มีฤทธิ์เดชเพราะบารมีแต่หนหลังบ้าง เพราะมีเวทมนตร์บ้าง จนสามารถใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือปราบปรามศัตรูได้เหมือนดีดนิ้ว ขณะที่เฮอริคิวลิส กล้ามใหญ่และแสดงศักยภาพของการใช้ความรุนแรงได้ชัดเจน (หรืออาจหมายถึงความงามอันสมบูรณ์ของมนุษย์เพศชาย) ซึ่งการให้คุณค่าแก่ความรุนแรงของสังคมไทยปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับการสร้างชาติซึ่งได้รับอิทธิพลความคิดของฝรั่งในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในแง่นี้แล้วตอกย้ำว่าความเป็นชายของไทยในอดีต ไม่ได้แสดงออกโดยมัดกล้ามเนื้อ แต่เพราะบุญญาบารมีหรือวิชาอาคมที่ทำให้พระเอกวรรณคดีไทยแข็งแกร่งพอจะฝ่าฟันอุปสรรคหรือเอาชนะศัตรู และได้มาซึ่งอำนาจได้ พระเอกวรรณคดีไทยจึงมีร่างกายบอบบาง ออรชร อ่อนแอเพื่อแสดงฐานะและชนชั้นผู้ดีของตน ขณะที่ค่านิยมในปัจจุบัน ความเป็น “ชายสมชาย” อยู่ที่ร่างกายที่บึกบึน ซึ่งหมายถึงความแข็งแรงของร่างกายที่จะสามารถปกป้องผู้ที่อ่อนแอกว่าได้

ถึงแม้สมบัติ จันทรวงศ์ (2547, น. 43-71) จะมีมุมมองต่างออกไปว่า พระอภัยมณีได้เสนอ “เครื่องมือ” หรือการศึกษาทางการเมืองแบบใหม่ๆ ไว้โดยเสนอควบคู่กับรูปแบบการศึกษาและความสำเร็จทางการเมืองแบบเดิมควบคู่ไป กล่าวคือการปกครองบ้านเมืองของ

กษัตริย์ในเรื่อง พระอภัยมณี มิได้ใช้เพียงวิชาอาคมหรือสิ่งของวิเศษ เช่นวรรณคดีเรื่องอื่นเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นว่ากษัตริย์ผู้ปกครองบ้านเมืองควรรู้ปัญญาในการปกครองด้วย อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่า “เครื่องมือ” รูปแบบใหม่นี้ ก็ยังไม่ใช้ความแข็งแกร่งของร่างกายอยู่ดี และยังสนับสนุนความเห็นที่ว่าค่านิยมความเป็นชายในอุดมคติของสังคมไทยในอดีตนั้น ไม่ได้อยู่ที่มัดกล้ามเนื้อหรือความแข็งแกร่งบึกบึนของร่างกาย ความเป็นชายที่ถูกให้คุณค่าในวรรณคดีไทยคือผู้ชายชั้นสูงที่มีวิชาอาคมติดตัว หรือมีปัญญา ตามข้อเสนอของสมบัติ จันทรวงศ์ ซึ่งวิชาความรู้และปัญญานี้จะสามารถช่วยเหลือบ้านเมืองหรือบุคคลให้พ้นภัยได้

ความเป็นชายอันพึงปรารถนาในบริบทสังคมไทยในอดีตจึงหมายถึงลักษณะของผู้ชายชั้นสูง ซึ่งประกอบขึ้นด้วย ชาติตระกูล บุญญาธิการที่สั่งสมมาโดยสะท้อนออกมาเป็นร่างกาย ออชร และผิวเหลืองทอง ประกอบเข้ากับ “กิริยามารยาทแบบผู้หญิง” ซึ่งถือว่าเป็นกิริยาของ “ผู้ดี” และวิชาอาคมซึ่งผู้ชายชั้นสูงเท่านั้นที่มีสิทธิเรียน เหล่านี้เอื้อให้อำนาจดำรงอยู่กับผู้ชายชั้นสูงได้โดยไม่มีข้อกังขาและทำให้ร่างกายของผู้ชายชั้นสูงมีลักษณะใกล้เคียงกับผู้หญิงชั้นสูงเดียวกัน

ร่างกายในบริบทของไทยเป็นเพียงพื้นที่ที่สะท้อนบุญญาธิการของเจ้าของร่างซึ่งถูกกำหนดไว้ตั้งแต่แรกเกิด ด้วยเหตุนี้เราจึงสามารถแบ่งแยกตัวละครฝ่ายดีกับฝ่ายชั่วในวรรณคดีต่างๆ ได้ง่ายดาย เพราะร่างกายฝ่ายดีจะเป็นร่างกายที่สวยงาม(ตามขนบวรรณคดี) ส่วนฝ่ายร้ายจะมีร่างกายดำคล้ำน่าเกลียด เมื่อร่างกายคือสิ่งที่ถูกกำหนดจากภายใน ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เพศสภาพของแต่ละบุคคลย่อมถูกกำหนดไว้แล้วเช่นกัน บริบทสังคมไทยในพระอภัยมณี จึงต้องใช้พื้นที่ในการวิเคราะห์ประเด็นเพศสถานะที่ไม่ใช่ร่างกาย เพราะเราเห็นแล้วว่าร่างกายในบริบทของไทยเป็นเพียงเครื่องแสดงสิ่งที่เป็นนามธรรม อย่างบุญญาธิการของเจ้าของร่าง ร่างกายของชนชั้นสูงชายกับหญิงจึงแทบไม่มีความแตกต่างชัดเจน ในแง่นี้แล้วจึงต้องหันไปหาสิ่งที่เป็นนามธรรมแทน หากพิจารณาตามที่ Butler เสนอไว้ว่าเพศสถานะต่างหากที่กำหนดร่างกาย ว่าร่างกายแบบใดต้องสวมเพศสถานะใด(แต่ทำให้ดูเหมือนว่าร่างกายเป็นตัวกำหนด) ดังนั้นเพศสถานะคือการสวมบทบาท (perform) เราจึงย้อนกลับไปดูว่าร่างกายของชายและหญิงในบริบทของพระอภัยมณีถูกกำหนดให้สวมบทบาทใดในบริบทแบบใดเพื่อสืบหาความเป็นชาย ความเป็นหญิง และเนื่องจากพระอภัยมณีเป็นเรื่องการผจญภัยทางเพศของพระอภัยมณีคู่ขนานไปกับการแสวงหาอำนาจทางการเมือง ซึ่งทั้งสองพื้นที่นี้ถูกให้ความสำคัญพอๆ กันและดำเนินคู่ขนานกันไปตลอดเรื่อง การวิเคราะห์จึงแยกออกเป็นการสวมบทบาทในพื้นที่ความสัมพันธ์

เชิงบุคคลของตัวละครชาย/หญิง กับพื้นที่เชิงสังคม เพื่อเปรียบเทียบว่าในพื้นที่ที่ต่างกันนี้
เพศสถานะที่กำหนดให้สวมบทบาทของทั้งชายและหญิงมีความแตกต่างหรือเหมือนกัน